

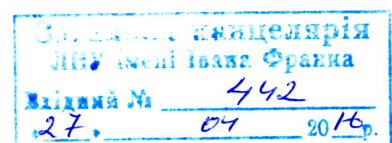
ВІДГУК

офіційного опонента Пивоварова Сергія Володимировича на дисертацію Курдини Юлії Михайлівни «Становлення і розвиток гутництва на Прикарпатті та Волині (кінець XV – перша половина XIX ст.», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

У сучасній українській історіографії все більшого розвитку отримує проблематика, пов'язана із історико-археологічним вивченням ремесел, промислів та господарських занять населення у різні історичні періоди. Цим питанням присвячені десятки монографій, сотні статей та розвідок, проте щорічні археологічні знахідки та нові підходи у вивченні писемних джерел вносять корективи у вже розроблені типології, доповнюють наявну джерельну базу, а інколи ведуть до перегляду установлених поглядів на той чи інший вид життєдіяльності давніх людей. Тому поява кожного нового дослідження присвяченого конкретному виду ремісничої діяльності заслуговує на всебічну підтримку. Саме до числа таких робіт й належить рукопис дисертації Юлії Михайлівни Курдини, який стосується характеристики становлення і розвитку гутництва на Прикарпатті та Волині у кінці XV – першій половині XIX ст.

Відразу зазначимо, що обрана авторкою тематика дисертації є актуальною з огляду на декілька причин. Першочергово, йдеться про відсутність комплексного дослідження земель Прикарпаття та Волині, вказаного хронологічного періоду, де б був представлений історичний розвиток гутництва крізь призму становлення скляного виробництва в регіоні. З іншого боку, до сьогодні відсутній всебічний аналіз писемних і археологічних джерел стосовно гутництва із подальшою їх інтерпретацією на історичному рівні. Нарешті, актуальність теми підкреслює міждисциплінарний підхід (історія-археологія-мистецтвознавство), який використовує авторка і завдяки якому отримуються якісно нові данні про становлення гутництва в окресленому регіоні.

Дисертація Ю. Курдини написана за традиційною схемою і складається зі вступу, п'яти розділів, які включають 13 підпунктів, висновків, списку використаних джерел (347 позицій) та трьох додатків.

У вступній частині роботи обґрунтовується актуальність теми, чітко визначаються об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження. Не викликає принципів заперечень обґрунтування Ю. Курдиною наукової значимості роботи та практичного значення одержаних результатів. Хронологічні рамки дослідження дисертанткою обрано аргументовано, проте окремих запитань викликають відступи від нижньої хронологічної межі, що пов'язано із першими письмовими відомостями про лісові гуті на досліджуваній території.

Основні положення дисертаційної роботи належним чином апробовані на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях та у викладені у 13 наукових публікаціях, з яких 8 статей опубліковано в українських фахових та наукометричних виданнях.

У першому розділі роботи Ю. Курдина подає огляд історіографії проблеми та аналізує джерельну базу. В ньому охарактеризовано роботи, які стосуються діяльності гут та виготовлення скла на території України. Позитивно, що аналіз історіографії авторка подає за історико-археологічним, мистецтвознавчо-етнографічним та технологічно-технічним принципами. Це дозволило їй з'ясувати особливості появи гутного виробництва на Прикарпатті та Волині й виділити побутування певних типів посуду на зазначеній території. Відрадно, що дисертантка не звела огляд історіографії до простого переліку праць за хронологічним принципом, а подала їх критичний аналіз, відзначивши сильні і слабкі сторони охарактеризованих робіт із історії виробництва скла на українських землях.

У розділі також вміщена характеристика джерельної бази, яка включає детальний аналіз архівних та опублікованих матеріалів, а також збірок гутного скла з музеїв досліджуваного регіону. Характерно, що авторка не обмежилася загальним переліком документального матеріалу, а докладно проаналізувала їх джерелознавчий потенціал. До незаперечних здобутків дисертантки відносимо й те, що частину матеріалу вона здобула власноруч, провівши окомірне обстеження у Новій Скваряві, в результаті чого вдалось виявити сліди гуті.

Другий розділ роботи присвячений теоретичним засадам, принципам та методам дослідження, зокрема, принципам історизму, системності та наукового

об'єктивізму. Це дозволило реконструювати процес зародження гутництва та його розвитку, уникнути упередженості у ставленні до певних фактів (зокрема питання про рівень майстерності гутників, які працювали на Прикарпатті та Волині). Враховано різні чинники, які впливали на організацію гутництва, що дозволило підкреслити концептуальний момент поліаспектності гутництва. Вдалим видається застосування міждисциплінарного підходу, яке дисертант пояснює тим, що гутництво знаходилося у полі зору не лише істориків, а й археологів та мистецтвознавців. Останнє вплинуло на вибір методів наукового дослідження. Так, картографічний метод посприяв створенню карти із зазначенням рештків гут на досліджуваній території; мистецтвознавчий (метод формального аналізу) – розгляду скляних виробів із особливою увагою до їх форми, розмірів та декоративних особливостей. Використання найсучасніших теоретико-методологічних засад дослідження дозволило вірно висвітлити основні проблеми та завдання, поставлені у дисертаційному дослідженні.

Основний зміст дисертаційного дослідження Ю. Курдини викладено у наступних розділах. Так у третьому – висвітлено питання розвитку скляного виробництва на українських землях до початку епохи лісового гутництва. В ньому охарактеризовано ранні спроби давнього населення України опанувати скляне виробництво. Зокрема, загадано білозерську школу склярства, виробничі майстерні у містах Північного Причорномор'я та виробничий комплекс у Комарові. Впродовж V – X ст. Херсонес, на думку дисертантки був єдиним місцем виробництва скла на українських землях. Згодом виготовлення скла поширилося й на території Русі. Авторка, вірно, підкреслила роль візантійських склоробів у принесенні склярства на ці терени та зазначила, що воно було виключно міським ремеслом. В розділі подаються також відомості про окремі майстерні та скляні вироби, які побутували на території Давньої Русі-України.

Четвертий розділ дисертації стосується аналізу організації функціонування гут. Тут розглядаються сировинні складові, які були необхідними для ефективного налагодження та розвитку гутництва, правові відносини, оподаткування тощо. Дисертантка правильно встановила, що необхідна сировина: пісок, дерево, вода знаходилися в лісовій місцевості і це

сприяло інтенсивному розвитку там гутництва. На основі різних джерел, їй вдалось локалізувати на території Прикарпаття та Волині 29 гут кінця XV – XVII ст. та 31 гуту XVIII першої половини XIX ст. Чимало уваги у цьому розділі приділено чисельності гутників, розподілу обов'язків між працівниками та особливостям функціонування лісового гутництва.

Дисертантка справедливо зауважила, що міське склярство було слабо розвиненим ремеслом у кінці XV – I пол. XIX ст., на що вказує відсутність самостійних цехів склоробів на досліджуваній території. Крім того, на сторінках розділу розглядаються основні технологічні засади в діяльності гут та характеризуються еталонні пам'ятки для вивчення лісового склоробного виробництва – Унівська та Коростівська гуті. На думку Ю. Курдини, матеріали із цих гут дозволяють спростувати думку про низький кустарний рівень розвитку гутництва.

Нарешті, п'ятий розділ присвячений аналізу скляних виробів гутних майстрів. У ньому авторка окреслює особливості вжитку основних форм скляного посуду та віконного скла, подає коротку характеристику окремих скляних виробів з Дубно, Львова, Берестечка, Унева, Коростова. Далі вона наводить опис музейних збірок скла із фондів Львівського історичного, Кременецького районного історичного та Володимир-Волинського історико – краєзнавчого музеїв. Дисертантка аналізує форму та розміри скляних виробів, наводить аналогії, проводить порівняння не тільки у межах досліджуваної території, а й із знахідками з Полтави, Києва, Чернігова, території сучасної Польщі. Наслідком такої роботи є запропонована Ю. Курдиною власна типологія продукції гут. Її доцільність автор визначає існуванням різних класифікацій, які будувались, здебільшого, на речових пам'ятках одного конкретного комплексу/музею. Узагальнивши матеріали стосовно продукції гут, дисертантка виокремила наступні групи скляних виробів: посудини для зберігання рідин і сипких речовин (пляшки, дзбанки, глечики, карафки, графини, штофи, плесканки); посуд для пиття (склянки, кухлі, келихи, келишки, бокали, чарки, пасгласи (скляниці), гумпени); аптечний посуд;

віконне скло; фігурне скло; інші скляні вироби (лампадки, люстри, дзеркала тощо).

Висновки в роботі виважені й достатньо аргументовані. Вони загалом відповідають тим завданням, які поставила авторка. Так, зокрема, у роботі наведено цілком обґрунтовані теоретичні узагальнення і вирішення наукової проблеми щодо становлення і розвитку гутництва на Прикарпатті та Волині (кінець XV – перша половина XIX ст.).

Позитивно, що текстову частину роботи доповнюють додатки (А-В), а особливо: таблиці (Б.1, Б.4, Б.5, В.3, В.11, В.36), рисунки (В.1, В.12, В.13, В.16 – В.20, В.22, В. 27 – В. 35., карта (Б.6), власноруч виготовлені здобувачем, які дозволяють скласти належне уявлення про становлення та розвиток гутництва на території Прикарпаття та Волині.

В цілому дисертаційна робота Ю. М. Курдини – це самостійне, оригінальне, комплексне дослідження, науково обґрунтовані результати якого в сукупності вирішують конкретні завдання.

Зміст, характер та форма викладу матеріалу засвідчують достатню професійну підготовку авторки, її здатність аналізувати історичні факти, використовувати сучасні наукові методи для розв'язання поставлених завдань. Основні наукові положення й висновки роботи сформульовані фахово, зі знанням проблеми й всебічно обґрунтовані, їх достовірність й новизна не викликають сумнівів.

Попри беззаперечні досягнення дисертаційної роботи Ю. Курдини, потрібно висловити й деякі зауваження та побажання:

- на с. 12, де мова йде про появу скляних виробів на землях України, чомусь не згадуються Усатівський і Софіївський могильники доби енеоліту, на яких виявлені скляні намистини і, які на думку А.Островерхова, могли мати місцеве походження;
- при характеристиці склоробної майстерні в Комарові (с.15), авторка використовує лише матеріали М.Смішка, В.Цигилика, С.Мартинюка, між тим у Комарові з 2012 р. працює об'єднана експедиція ІА НАН України, археолого-геофізичної лабораторії Київського національного

університету ім.Т.Шевченка, Львівської рятівної археологічної служби та Берлінського вільного університету й в результаті їх щорічних досліджень виявлено нові матеріали стосовно склоробства на поселенні;

- не зовсім зрозуміло, що це за музей скла Львівського історичного музею (с.32-33), в роботі він не охарактеризований;
- в роботі чомусь не використані фонди Луцького, Рівненського, Житомирського краєзнавчих музеїв, а Волинь представлена лише фондами Володимир-Волинського краєзнавчого музею;
- не зовсім вдалим є вислів «синкретична майстерня» (с. 62), термін синкретичний використовується переважно до понять духовної культури, можливо краще було б використати термін «поліфункціональна майстерня»;
- неможна погодитися з авторкою, що в давньоруський час скляні браслети були популярні лише в міському середовищі (с.83), вони знайдені й на сільських поселеннях, в тому числі і в закритих археологічних комплексах;
- на с.94 дається пояснення походження терміну «гута», але воно не зовсім точне, адже цей термін до української мови потрапив із давньоверхньонімецького діалекту й означав «хата, курінь, скляна майстерня» й через посередництво польської, увійшов до ужитку в Україні;
- не зрозумілим є вислів на с.106, що «вугляр працював біля печі, в якій обпалювали цеглу»;
- на жаль в роботі є значна кількість русизмів, як то с.81 янтар (бурштин), с.82 ракушки (мушлі), с.103 узор (візерунок), с.115 зола (попіл), с.139 скло (скло) тощо;
- в роботі використано цілий ряд специфічних термінів і виразів, наприклад, плесканка (с.23), скляниця (с.24), кластер (с.106), лан (с.107), штука (с.112), арабська гума (с.112), коблі (с.115), фриткування (с.117), евтектика (с.118), манган (с.130) і др. В зв'язку із цим варто було б помістити в додаток словник з поясненням цих термінів;

- зустрічаються в роботі й орфографічні та стилістичні помилки, в деяких місцях вона погано вичитана, наприклад на с.24 зустрічаємо назву Полтава 259 і др.;

Проте наведені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Ю. М. Курдини, яка представила до захисту оригінальне наукове дослідження, побудоване на достовірному фактичному матеріалі і виконане на належному науковому та методологічному рівні. Автореферат дисертації достовірно розкриває основні положення дослідження.

Вважаємо, що дисертаційна робота Юлії Михайлівни Курдини «Становлення і розвиток гутництва на Прикарпатті та Волині (кінець XV – перша половина XIX ст.» відповідає вимогам, передбачених пунктом 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою №567 Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент –
заступник Генерального директора
з наукової роботи
Національного Києво-Печерського
історико-культурного заповідника,
доктор історичних наук, професор

С. В. Пивоваров

Підпис С. В. Пивоварова

засвідчую

Начальник відділу кадрів
Національного Києво-Печерського
історико-культурного заповідника

В. І. Трофименко